Alban diplomatın Qərbi Azərbaycan həqiqəti axtarışı

Gənci Muçay: "Azərbaycanın Ermənistandakı tarixi və mədəni irsi: Ermənistanın onu qorumaq və bərpa etmək öhdəliyi"

(əvvəli ötən saylarımızda)

Ermənistanın Qərbi Azərbaycanda və Qarabağda törətdiyi vandalizmin təsvir etdiyimiz dəhşətli mənzərəsinə baxmayaraq, vəziyyətdən çıxış yolu qarşıdurmada qalmaq deyil. Beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənən tərəflər davamlı sülhün qorunmasının vacibliyini anlamalıdır.

Ermənistanda Azərbaycan mədəni irsinin qorunması və bərpası uzun müddətdir davam edən narazılıqları həll etməyə və hər iki xalqın bir-birinin tarixini tanımasına kömək edə bilər.

Beynəlxalq vasitəçilik və nəzarət

UNESCO, ICOMOS və ya ICCROM kimi beynəlxalq təşkilatların vasitəçiliyi ilə ziyanın miqyasını qiymətləndirmək və bərpa prosesini idarə etmək. Bu təşkilatlar obyektivliyi təmin edə və qlobal standartlara riayət olunmasını təmin edə bilər. Müstəqil sənədləşdirmə apararaq tarixi məlumatlar, fotoşəkillər və memarlıq planları əsasında bərpa üçün əsas məlumatlar yaratmaq da mümkündür.

İkitərəfli razılaşmalar

• Azərbaycan və Ermənistan arasında dialoqu təşviq edərək, mədəni irsin qorunmasını sülh quruculuğu çərçivəsində müzakirə etmək.

• Hər iki ölkənin qarşılıqlı nəzarət altında mədəni irs yerlərinin qorunması və bərpasına sadiq qalmasını təmin edən razılaşmalar əldə etmək.

Bərpa layihələri

• Zərər çəkmiş abidələr üçün tarixi dəqiqliklə bərpa planlarını inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq mütəxəssislərlə əməkdaşlıq etmək.

• Beynəlxalq donorlar tərəfindən dəstəklənən birgə irs bərpa fondu yaradaraq, məhv edilmiş yerləri yenidən qurmaq və ortaq mədəni irsi qorumaq.

Hüquqi mexanizmlər

• Mədəni irsin məhv edilməsi üçün məsuliyyət daşıyanları Haaqa Konvensiyası kimi beynəlxalq konvensiyalar vasitəsilə məsuliyyətə cəlb etmək və təzminat tələb etmək.

• Gələcəkdə dağıntıların qarşısını almaq və pozucuları məsuliyyətə cəlb etmək üçün hüquqi çərçivələr təklif etmək.

Mədəni mübadilə və maarifləndirmə

• Xüsusilə gənc nəsillər arasında bir-birinin irsini və ortaq tarixi anlamağa kömək edən mədəni mübadilə proqramlarını təşviq etmək.

• Mədəni irsin əhəmiyyətini və icmaları ayırmaq əvəzinə birləşdirmə rolunu vurğulayan maarifləndirmə təşəbbüsləri yaratmaq.

Sülh quruculuğu təşəbbüsləri

• Mədəni irsin qorunmasını Azərbaycan və Ermənistan arasında geniş sülh quruculuğu səylərinə inteqrasiya etmək.

• Güvən və əməkdaşlıq yaratmaq üçün Cənubi Qafqazın ortaq irsini əks etdirən birgə tədbirlər, sərgilər və ya seminarlar təşkil etmək.

Vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı

• Hər iki ölkədən yerli icmalar, tarixçilər və konservasiya mütəxəssislərini lazım gələrsə neytral ərazilərdə qoruma təşəbbüslərinə cəlb etmək.

• Mədəni irsin qorunmasına nəzarət etmək və bələdçilik etmək üçün sərhədlərarası mədəni irs komitələri yaratmaq.

Mədəni irs yerlərinin hədəf alınması ilə təcavüzkarlar, bir xalqın tarixinin və kollektiv yaddaşının maddi simvollarını məhv etməyi hədəfləyirlər. Bu, xüsusilə mübahisəli regionlarda təsirli olur, çünki mədəni irs yerləri uzunmüddətli mövcudluğun və

mədəni davamlılığın sübutu kimi xidmət edir.

Bu yerlərin məhv edilməsi və ya mənimsənilməsi təsirlənən qrupun kimlik hissini və torpaqla əlaqəsini zəiflədir, eyni zamanda, təcavüzkarın narrativini möhkəmləndirir. Belə hərəkətlər, çox vaxt, köklü sosial narazılıqlara, tarixi münaqişələrə və ya qavranılan təhdidlərə reaksiyadır və parçalanmış cəmiyyətlərdə güc, tanınma və kimlik uğrunda daha geniş mübarizələri əks etdirir.

Dağıntılar və məcburi deportasiya

İşğal olunmuş ərazilərdə yalnız abidələr məhv edilməmiş, həm də əsrlərdir mövcud olan nadir ağaclarla zəngin landşaftlar da məhv edilmişdir. Bu bölgə, kəndləri, evləri, bağları və gündəlik həyatı ilə özünəməxsus bir mədəniyyət yetişdirmişdi. Yerli icmaların həyat tərzini və ənənələrini dəstəkləyən sabit bir infrastruktur mövcud idi. Lakin bütün bunlar yox edilmişdir.

1988-1989-cu illərdə azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası zamanı təxminən 22 şəhər və 185 kənd Azərbaycan əhalisindən boşaldıldı. Bu kampaniya, Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasətinin bir hissəsi idi. Öz ata-baba torpaqlarını tərk etməyə məcbur edilən azərbaycanlılar, əsrlərdir yaşadıqları bölgələrdə ciddi demoqrafik dəyişikliklərlə üzləşdilər.

Ermənistandakı tərk edilmiş kəndlər

Tamamilə tərk edilmiş kəndlər: Bəzi kəndlər, infrastrukturun olmaması və ya əlverişsiz coğrafi şərait səbəbindən yenidən məskunlaşdırılmadı. Bu ərazilər xarabalıq vəziyyətində qalaraq tamamilə boş qalmışdır.

Yenidən məskunlaşdırılmış kəndlər: Bəzi regionlarda Ermənistan hökuməti Suriyadan və Livandan gələn qaçqınları məskunlaşdırmışdır. Bu məskunlaşma, Ermənistanın daha geniş demoqrafik strategiyasının bir hissəsi idi.

Bu hadisələr, yalnız mədəni irsin və tarixi yaddaşın silinməsinə deyil, həm də bir xalqın kimliyinin və varlığının məqsədli şəkildə zəiflədilməsinə xidmət edən geniş bir siyasətin əlamətidir. Bu, təkcə keçmişin deyil, həm də gələcəyin təhlükə altında olduğunu göstərir. Barışığın və sülhün təmin edilməsi üçün, məhv edilmiş mədəni irsin bərpası və tanınması, etnik təmizləmə kimi cinayətlərin beynəlxalq səviyyədə hüquqi şəkildə qiymətləndirilməsi vacibdir.

Ermənistan tərəfindən məskunlaşdırılmış bir çox ərazidə, Azərbaycan əhalisinin tarixi izləri – məscidlər, qəbiristanlıqlar və digər mədəni irs abidələri ya məhv edilmiş, ya da dəyişdirilmişdir. Bu məqsədli silinmə siyasəti, etnik təmizləmənin təsirini demoqrafik sahədən kənara çıxararaq mədəni irsin məhv edilməsinə qədər genişləndirmişdir.

Bununla yanaşı, Qarabağdakı Qafqaz Albaniyası abidələri Azərbaycanın tarixi və mədəni irsinin vacib bir hissəsidir. Bu abidələr, Qafqaz Albaniyası dövrünün dini, memarlıq və mədəni irsinin mühüm nümunələrini təşkil edir. Təəssüf ki, bu abidələrin bir çoxu Ermənistan tərəfindən siyasi və tarixi məqsədlər üçün mənimsənmiş və tez-tez erməni irsi kimi yanlış təqdim edilmişdir. Bu abidələr haqqında dəqiq məlumat və spesifik nümunələr üçün daha geniş tədqiqatın aparılması tövsiyə olunur.

Lakin, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan tarixi və mədəni irsinin məhv edilməsinə beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən müəyyən reaksiyalar müşahidə olunsa da, bu əməllərin müharibə cinayəti kimi qiymətləndirilməsi və məsul şəxslərin ədalət qarşısında cavab verməsi vacibdir.

(ardı var)

Hazırladı:
T.AYDINOĞLU
XQ